

УДК 338.242.4

Волошенко А. В.,

к. е. н., доцент,

докторант кафедри фінансів та банківської справи,

ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ

КОРУПЦІЯ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ ТА ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ

Метою даної статті є аналіз причин, наслідків та наявних проблем при здійсненні антикорупційної політики в Україні. Показано сутність корупції з економічної точки зору. Досліджено чинники, специфічні риси і різновиди корупції. Окрема увага присвячена дослідженню взаємозв'язку між економічною корупцією та наданням посередницьких послуг у бізнес-середовищі.

Ключові слова: корупція, тіньова економіка, економічні агенти, транзакційні витрати, послуги посередників, антикорупційні заходи.

КОРРУПЦИЯ: ПРИЧИНЫ, ПОСЛЕДСТВИЯ И ПРОБЛЕМЫ ЭФФЕКТИВНОГО ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ

Волошенко А. В.

Целью данной статьи является анализ причин, последствий и проблем при осуществлении антикоррупционной политики в Украине. Показана сущность коррупции с экономической точки зрения. Исследованы факторы, специфические черты и разновидности коррупции. Отдельное внимание посвящено исследованию взаимосвязи между экономической коррупцией и предоставлением посреднических услуг в бизнес-среде.

Ключевые слова: коррупция, теневая экономика, экономические агенты, транзакционные издержки, услуги посредников, антикоррупционные меры.

CORRUPTION: CAUSES, CONSEQUENCES AND PROBLEMS OF EFFECTIVE COUNTERACTION

Voloshenko A.

The purpose of this paper is an analysis of causes, effects and current problems in the implementation of anti-corruption policy in Ukraine. The factors specific features and types of corruption are investigated. Special attention is devoted to research the relationship between corruption and economic provision of intermediary services in the business environment is dedicated. Proved that factors favoring corruption in the national economy is over-shadowing financial relations, high levels of bureaucracy, inadequate institutional and legal framework, frequent changes of legislative support entrepreneurship, lack of imminent responsibility, interest

curators of political and economic corruption. In Ukraine the phenomenon of corruption is evident in its varieties such as: political (development and adoption of laws); institutional or management and administration (when government making decisions and implementing custom executive appointments); economic (use shadow schemes, money laundering and legalization of capital within the national economy and in the implementation of economic policies); local (bribery, usury and financial fraud within small businesses and local level). Corruption in the business environment has two aspects: corruption in dealings with public authorities and institutions (government-business relations) and corruption in the private sector (business-business relations).

Keywords: *corruption, shadow economy, economic agents, transaction costs, agents' service, anti-corruption measures.*

Постановка проблеми. Термін «корупція» несе в собі досить розмаїту семантику. Так, корупція звично трактується як крутіїство, кумівство, махлярство, хабарництво, шахрайство. Водночас корупцією є використання посадовими особами наданих прав і владних повноважень з метою отримання фінансових та економічних благ. Також корупцією справедливо вважається використання державними службовцями всупереч чинному законодавству офіційного статусу, адміністративних можливостей і зв'язків з метою отримання особистих вигод. Зокрема, задля цього використовується такі інструменти як непотизм і бенефіціарні схеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Представники різних наукових шкіл і течій Беянова Є. [1], Галицький Е. [2], Гаращук В. М. [3], Дрьомов С. В. [4], Живко З. [5], Клейнер В. [6], Клименко Д. Б. [5], Левин М. [2], Мухтаєв А.О. [3], Ніколаєнко С. [1] та ін. у різних країнах і в рамках міжнародних організацій роблять спроби пояснити феномен економічної корупції. При цьому між різними авторами й науковими школами активізується полеміка з приводу істинних причин, мотивів економічної корупції, її наслідків та можливих механізмів і шляхів ефективної протидії.

Мета статті. Проаналізувати причини, наслідки та наявні проблеми при здійсненні антикорупційної політики в Україні.

Основні результати дослідження. Персоніфікаторами й носіями *політичної* корупції виступають окремі депутати, судді, чиновники, правоохоронці, олігархи (кожен з яких фінансово утримує одну або декілька політичних партій), а також представники органів місцевого самоврядування. Не в останню чергу саме політична корупція обумовлює системний характер *економічної* корупції, її розмах і глибоку вкоріненість в політико-економічне середовище країни.

Саме тому відповідальність носіїв і персоніфікаторів політичної та економічної корупції має бути невідворотною - незалежно від посад і часу. І такий імператив є альфою і омегою кожної правової держави. Однак, на жаль, поки що не є правочинною суттю

української держави. Не в останню чергу через це корупція стала постійним фоном економічного буття.

Доведено, що корупціогенними факторами в національній економіці є надмірна тінізація фінансових відносин, високий рівень бюрократизації, недосконале інституційне та нормативно-правове поле, часта зміна законодавчого супроводження підприємницької діяльності, відсутність невідворотної відповідальності, матеріальна й фінансова зацікавленість «VIP-кураторів» політичної та економічної корупції.

На підозри саме такого ґатунку навіює такий приклад. У банківському сегменті останнім часом стрімку фінансову динаміку демонструє Міжнародний інвестиційний банк. Деякі джерела стверджують, що основними акціонерами (фактичними бенефіціарами) даної грошово-кредитної установи є Глава держави (60% акцій) та заступник Голови фракції «Блок Петра Порошенка» Ігор Кононенко (14,9% акцій). За останній рік (з липня 2014 р.) активи даного банку зросли у 2,3 рази і сягнули 4,7 млрд. грн. Для порівняння активи всієї банківської системи країни за поточний рік скоротилися на 7%. Міжнародний інвестиційний банк зараз посідає 32-ге місце серед діючих банків, хоча рік тому займав 78-е [10].

Зрозуміло, що без політико-економічних впливів таких рекордів продемонструвати не вдалося б. Отже, реальна протидія корупції має важливе значення як для економічного, так і для соціального розвитку нашої країни. Особливого значення в Україні нині набуває жорстка й системна антикорупційна політика при міжнародній підтримці та контролі.

Адже саме в Україні феномен корупції прослідковується в таких її різновидах як: *політична* (при розробці й прийнятті законів); *інституціональна* або *управлінсько-адміністративна* (при прийнятті державних рішень та здійсненні замовних кадрових призначень виконавчою владою); *економічна* (застосування тіньових схем, відмивання та легалізація брудних капіталів у рамках національного господарства та при здійсненні економічної політики); *місцево-локальна* (хабарництво, лихварство й фінансові махінації у рамках малого бізнесу та на місцевому рівні).

Отже, для розробки методології та ефективного здійснення заходів дієвої державної антикорупційної політики виникає потреба в системному науковому дослідженні корупції, як системного явища, що пронизує політичній й державні інститути, весь фінансово-економічний організм, також бізнесове середовище.

В бізнесовому середовищі корупція має два аспекти: корупція у стосунках з державними органами та установами (стосунки бізнес-влада) та корупція у приватному секторі (стосунки бізнес-бізнес). Якщо розглядати стосунки бізнес-влада, то корупція виникає на межі між державним і приватним секторами економіки, де чиновники вступають в контакт з підприємцями та приватними особами. Аналіз бізнес-середовища на схильність до виникнення корупційних зв'язків із залученням посередників часто засвідчує утвердження економічної корупції у поєднанні з політичною корупцією.

В Україні на даний час Парламентом та Урядом проголошено широкомасштабну антикорупційну програму, фінансування якої проводиться за кошти державного бюджету, міжнародних організацій і донорів [9]. Але, замість ліквідації причин та передумов корупційних діянь, своєчасного відслідковування «провокаторів» фінансово-економічної корупції, на практиці спостерігається породження ще більшого шлейфу бюрократичних утворень з надмірною кількістю чиновників.

Найбільш разючим прикладом є рішення про створення Національного антикорупційного бюро (НАБ) та волокита уже понад рік з підбором кадрів. При цьому передбачено, що НАБ буде нараховувати 500 «відбірних» фахівців з безпрецедентною для України заробітною платою, яка у кілька разів перевищує місячні оклади Прем'єр-міністра та Генерального прокурора України.

І це при тому, що нині діючі правоохоронні органи у штатному розписі містять спеціальні служби по боротьбі з економічною злочинністю, службу з протидії відмиванню (легалізації) тіншових капіталів тощо. Наявних нині державних інституцій і структур достатньо, як би була жорстка державна воля розпочати реальну боротьбу з усіма різновидами корупції, яка буйно розквітла на вітчизняних теренах.

Надмірне затягування й фактична бюрократизація процесу створення Національного антикорупційного бюро не є випадковістю, а переконливим свідченням тієї очевидності, що реальної боротьби з корупцією передбачається. Найбільш реальне - запізніле фокусування уваги на антикорупційних діяннях і боротьба з наслідками.

Вітчизняна наука, якщо й піднімає антикорупційну тематику, то значною мірою похідним чином, наприклад, актуалізуючи проблеми державного регулювання економічного розвитку депресивних територій чи розвитку державно-приватного партнерства тощо.

Неефективне державне регулювання економіки, високий рівень бюрократизації, недосконале інституційне та законодавче забезпечення, часта зміна законодавчого забезпечення підприємницької діяльності є корупціогенними факторами які створюють додаткові причини для звернення підприємців та приватних осіб до посередників.

Прикладом є ситуація, яка склалася, Міністерство юстиції України запровадило нові правила для тендерів. Віднині, для того щоб фірма могла взяти участь у конкурсі, їй потрібна довідка про те, що компанія не була помічена в корупційних скандалах. Довідку повинен видавати територіальний орган Мін'юсту. Однак підприємці одразу ж зіткнулися з бюрократичними труднощами корупційного штабу.

За визнанням тендерних комітетів Мін'юст не давав жодних вказівок щодо дебіюкратизації дотримання введених ним правил. Є лише загальна установка, що підприємство, яке бере участь у торгах більше ніж на мільйон гривень, повинно задекларувати антикорупційну програму. Але як має виглядати такий документ, ніхто не знає. При цьому оголошення про тендери часто з'являється за день до початку роботи

тендерних комітетів. А це знову ж таки ситуація, що провокує корупцію, на якій посередницькі фірми роблять капітал.

Отже, бюрократизм державних органів - це благодатне підґрунтя для посередників, які готові зарадити у вирішенні любої проблеми. В Інтернет- мережі повно пропозицій від фірм-посередників з відповідною ціною питання. Так, посередники-консультанти або фірми активно пропонують правову допомогу або «супровід» справи в оформленні податкових та митних платежів, отриманні реєстраційних документів, сертифікатів тощо. Хронічне хабарництво на митниці та податковій службі стало уже «притчей во язицах». Водночас дієвих антикорупційних заходів поки що не спостерігається, якщо не брати до уваги експеримент на Одеській митниці.

Традиційні стимули митних маніпуляцій та контрабанди, тіньові схеми щодо мінімізації оподаткування, трансфертне ціноутворення як інструмент заземлення прибутку на зарубіжних рахунках стали уже звичними корупційними явищами. Дані тіньові схеми урізноманітнюються шляхом корупції на пропускних пунктах окупованих сепаратистами територій. На даних територіях бізнесова діяльність не регулюється і не оподатковується за українським законодавством і фактично є «чорною дірою» для вітчизняної економіки.

Військові дії зумовлюють концентрацію ресурсів в оборонно-промисловому сегменті національного господарства. Секретність й закритість інформації щодо державних оборонних замовлень, наявних ресурсів та їх використання стає підґрунтям для корупційних зловживань. Зокрема, контрабанда продукції з непідконтрольних українській владі територій Донбасу стала досить прибутковим для новоспечених корупціонерів бізнесом.

Корупційним схемам сприяє низька якість державної статистики. Так, статистичні дані щодо експортних операцій з України до ЄС й інформація, що міститься на сайті Євростату, демонструють різочу відмінність практично за всіма товарними групами. Водночас через валютно-курсову нестабільність, банкрутство банків, безпрецедентні монетарні обмеження центрального банку змушують українських експортерів всіма способами залишати валютні кошти за кордоном, щоб не втратити їх на вітчизняних теренах. Статистичні розбіжності також виникають від засилля контрабанди та застосування трансфертного ціноутворення.

Посередницькі фірми, діючи за дорученням своїх клієнтів, використовують переваги спеціалізації і економії на масштабі послуг, таким чином скорочують витрати приватного сектора при спілкуванні з державними органами. Економія витрат грошей і часу при виконанні офіційних процедур і правил є болочою необхідністю для приватного бізнесу і водночас корупційною кормушкою в діяльності посередницьких фірм.

Неефективне державне регулювання економіки, високий рівень бюрократизації, недосконале інституційне та законодавче забезпечення, часта зміна законодавчого забезпечення підприємницької діяльності є корупціогенними факторами які створюють додаткові причини для звернення підприємців та приватних осіб до посередників.

Глава робочої групи Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) з протидії хабарництву в міжнародних комерційних операціях Драго Кос зауважив, що вже п'ятнадцятий раз відвідує Україну, але не помітив великих зрушень у боротьбі з корупцією. На думку представника ОЕСР, «прийняте законодавство є занадто фрагментованим на різні законодавчі акти і не дає результатів. Я не знаю іншої країни в світі, яка мала б таку кількість антикорупційних установ, і водночас практичні результати їхньої роботи були б такими малопомітними».

Відчутним провокатором корупційних діянь стала монетарна політика центрального банку держави (НБУ). Здійснене під тисом МВФ запровадження «плаваючого» курсу гривні спровокувало повну дезорганізацію фінансово-монетарного організму. Адміністративні обмеження на обмін іноземної валюти, передусім долара США та запровадження оподаткування цих операцій сформували розмаїтий тіньовий валютний ринок. Банки створили паралельну систему обміну вільноконвертованих валют за курсом «чорного» ринку.

Як справедливо зауважив проф. Т. Ковальчук, плаваючий курс – це ринковий індикатор для чітко унормованої законодавчо сталої та ефективної ринкової економіки, яка спирається на дієздатні державні інститути. Україна не відповідає вказаним критеріям навіть у мінімально наближеному контексті. За таких умов відпуск «на волю» валютно-курсової політики провокує її непомірну волатильність і, таким чином, високі системні ризики, які масштабно розхитують внутрішній ціновий ринок та відчутно шкодять фінансово-економічним відносинам [7].

Нинішнє керівництво НБУ провокує корупційні діяння через переділ власності, фінансового капіталу у банківському секторі країни. За визнанням авторитетного вченого А.С.Гальчинського, у наш час функцію головного оператора в перерозподілі банківської власності взяв на себе НБУ. Банківська чистка – це фактичний переділ банківського капіталу.

Корупційні впливи відчувають підприємці, навіть якщо вони не зв'язані з цими процесами безпосередньо. Корупційне середовище та відповідна атмосфера похідним чином впливають на бізнес та господарську діяльність в країні. Так, корупція гальмує господарську інвестиційну підприємливість суб'єктів національної економіки. Це, по-перше. По-друге, корупція навіть похідним чином зумовлює скорочення обсягу грошово-фінансових ресурсів, які могли б надійти від зарубіжних інвесторів. По-третє, державні бюджетні кошти значною не спрямовуються в регіони чи до органів місцевого самоврядування через небезпеку їх корупційного поглинання.

Наукові аналітики, які вивчають причини тотальної корупції Україні, досі не звертають увагу на такий чинник, як бідність працюючого населення. Зубожіння зайнятого населення (і навіть працюючих родин) підштовхує ігнорування трудової дисципліни, зумовлює низьку продуктивність праці, стимулює тінізацію економічних відносин.

Та очевидність, що сьогодні погодинна плата в Україні становить всього 40 центів (7 грн. 39 коп.), тобто у 10 разів нижча, ніж у Румунії, переконливо засвідчує корупціогенну природу такої політики. Нині, наприклад, командир батареї в АТО (майор) отримує 5 тис. грн. (менше 220 дол.) на місяць.

Про яку дієвість антикорупційних зусиль української влади можна говорити, якщо ставка зарплати Прем'єр-міністра сьогодні становить 6100 грн., а з всіма накрутками (вислуга, секретність тощо) складає суму біля 12 тис. грн., тобто 500 дол. США. Місячний заробіток Генерального прокурора України складає 11,3 тис. грн. Не випадково М. Саакашвілі з цього приводу іронізував: *при такій заробітній платі державні службовці найвищого рангу «або всі святі, або практично всі крадуть»*.

Отже, тотальна бідність провокує хронічну, невилкову корупцію. Тому необхідно невідкладно запровадити заробітні плати хоча б на рівні східноєвропейських держав-членів ЄС.

У свій час Людвіг Ерхард, доповідаючи програму відбудови повністю економічно зруйнованої і пограбованої переможцями Німеччини, передусім зазначив: «Якщо ми не будемо прагнути постійно поліпшувати життєві можливості нашого народу, ми підірвемо цим основу для технічного прогресу, тим самим вийдемо з кола цивілізованих народів, законсервуємось у штучній бідності. Тільки розширивши споживання, ми зможемо брати участь у здоровому світовому розвитку».

Такий економічний курс, а також невідворотна й жорстка відповідальність за корупційні діяння привели Німеччину до об'єднання і зумовили лідерство серед країн Європейського Союзу. Поза всяким сумнівом – це повчальний цивілізаційний урок і для України.

Висновок. Зусилля щодо подолання корупції ефективні в тому випадку, коли в них приймає активну участь влада, бізнес і підприємницькі структури - основні суб'єкти і водночас об'єкти корупційних діянь. Широкий загал населення є свідками (все ще пасивними) протизаконних дій чиновницької бюрократії.

Посередницькі фірми ускладнюють мобілізацію суспільства на боротьбу з корупцією, оскільки маскують її у вигляді плати за консультаційні послуги. Це знижує гостроту сприйняття проблеми і створює відчуття прийнятності корупційного статус-кво, незважаючи на те, що обсяг хабарів не зменшується, а навіть, збільшується. Така даність у кінцевому підсумку призводить до вкрай негативних наслідків для економіки і суспільства.

Як показує український досвід, явно недостатньо щоби проблеми антикорупційної політики закладалися в різного роду економічні стратегії чи входили окремими розділами в урядові програми.

Постійний і дієвий контроль та невідворотна й жорстка відповідальність, а також водночас лібералізація і максимальна транспарентність адміністративних процедур у діловій практиці, можуть виступати найбільш потужним інструментом у звуженні корупційного

поля, максимальних законодавчо-правових обмежень можливостей передусім для політичної і економічної корупції.

Модель суспільно-державної протидії корупційним проявам мала б також включати відкликання непотрібних правил про сертифікацію, ліцензування та видачі дозволів, проведення експертизи нових законів з метою обмеження дискреційних повноважень і підвищення відповідальності чиновників. Наведені заходи слід проводити в рамках комплексних галузевих реформ спрямованих на розвиток конкурентного приватного сектора з високим рівнем бізнес-культури.

1. *Белянова Е. Воздействие коррупции на развитие бизнеса: эмпирическая оценка / Е. Белянова, С. Николаенко // Вопросы экономики. – 2013. – № 9.*

2. *Галицкий Е. Коррупционные взаимоотношения бизнеса и власти (опыт эмпирического анализа) / Е. Галицкий, М. Левин // Вопросы экономики. – 2007. – № 1.*

3. *Гаращук В. М. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні: [монографія] / В. М. Гаращук, А. О. Мухатаєв. – Х. : Право, 2010.*

4. *Дрьомов С. В. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії. Зелена книга державної політики / Дрьомов С. В. [та ін.]. – К.: Пріоритети, 2010.*

5. *Живко З. Суміжні площини детінізації економіки та розвитку підприємницьких структур / З. Б. Живко // Сталій розвиток економіки. – 2014. – № 3.*

6. *Клейнер В. Антикоррупционная стратегия бизнеса в России // Вопросы экономики. – 2011. – № 4.*

7. *Ковальчук Т. Самостійність монетарної політики НБУ – особливий загальнодержавний актуалітет / Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірн. наук. праць. – 2014. – Вип. 14.*

8. *Корупційні ризики надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності в Україні / [І. Коліушко, В. Тимощук, О. Банчук та ін.]. – К.: Москаленко О.М. ФОП, 2009.*

9. *Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки // Вісник Верховної Ради України.- 2014.- № 46.*

10. *Фінансовий огляд. Дайджест інформації, аналітики, прогнозів. – 2015. – № 40.*